

Bölge Uzmanı ile Söyleşi / Interview with Regional Expert

Bir Ekonomistin Gözünden Türk-Çin İlişkileri

Söyleşi: Dr. Altay Atlı (Boğaziçi Üniversitesi Asya Çalışmaları programı öğretim görevlisi)

Söyleşi Yapan: Berkan Karamurtlu (Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Mezunu)

Söyleşi Yapılan Tarih: 18-25 Mayıs 2021

Söyleşi Yapılan Yer: Salgın dolayısıyla Zoom üzerinden yapılmıştır.

Berkan Karamurtlu (B.K): Sayın Altay Hocam, öncelikle dergimiz için söyleşi davetimizi kabul ettiğiniz için DAAD ailesi olarak teşekkür ediyoruz. İlk olarak Çin Halk Cumhuriyeti başta olmak üzere Doğu Asya bölgesi ile olan bağınız veya ilişkiniz hakkında bilgi verebilir misiniz?

Altay Atlı (A.A): Öncelikle bu davetiniz için başta DAAD genel yayın yönetmeni, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Öğretim Üyesi sayın Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk olmak üzere size ve bütün DAAD ailesine teşekkür ediyorum. Benim Doğu Asya bölgesine olan ilgilim üniversite yıllarıma yani 90'lı yıllara dayanmaktadır. Boğaziçi Üniversitesi'nin İktisat bölümünden mezun oldum. İktisat bölümünde öğrenim gördüğüm 90'lı yıllarda bildiğiniz üzere Asya ekonomilerinin yükselen bir performansı söz konusuydu. Bütün dünya kamuoyunun gözü ekonomik anlamda Asya'nın üzerindediydi. Boğaziçi Üniversitesi'nde lisans eğitimine devam ettiğim 1997 yılında Asya krizi patlak verdi. Asya Krizi'nin patlak vermesiyle birlikte bölgeye olan ilgimin daha da arttığını söyleyebilirim. Çünkü, madem bunlar mucize ekonomiler ne oldu da bu ekonomiler domino taşı gibi tek tek devrildi? Asya Kaplanları aslında kağıttan kaplanlar mı? gibi pek çok tartışma başladı. Aslında dünyanın çok görmediğimiz ve hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadığımız bir yerinde çok konuşmadığımız bu tarz olayların olması Asya coğrafyasına olan ilgimin artmasına yardımcı oldu. Nitekim işbu kriz sonrası Asya bölgesine birkaç defa seyahat yapma fırsatını elde ettim. Benim Doğu Asya bölgesine olan ilk ziyaretim turistik amaçlı Singapur'a gitmekle gerçekleşti. Açıkçası Singapur, pek çok farklı kültürü bünyesinde barındıran bir ülke olmasından dolayı benim çok ilgimi çekti. Çok sayıda Çinli olmasına rağmen Malay ve Hindu kökenli insanların

bulunması ve bu insanların barış içerisinde bir arada yaşamaları benim çok dikkatimi çekti. Dolayısıyla, Singapur çok küçük bir ülke olmasına rağmen farklı Asya kültürlerini de yerinde görme şansını elde ettim. 1999 yılının Haziran ayında mezun oldum. Tabi üniversite yıllarında hentbol sporu ile yakından ilgileniyordum. Hentbol oynadığım ve yakın ilginin bulunmasından dolayı hem hentbol federasyonunda aktif bir görev içerisindeydim hem de kadın milli takımlar idari menajeri idim. 1999 yılının Ağustos ayında 20 yaş altı dünya şampiyonası için Çin'e gittim. Yani Çin Halk Cumhuriyeti'ne ilk gidişim Türk hentbol Milli takımı aracılığıyla sportif bir amaçla gerçekleşti. Çin'i görmek benim için çok değişik bir deneyim oldu. Tabi bundan sonrası için ne yapacağımı düşünürken yüksek lisans eğitimi almaya karar verdim. Pek çok arkadaşım yüksek lisans eğitimi için başta ABD olmak üzere sürekli Batı'yı tercih ediyordu. Bende bir farklılık yaratmak adına Asya Pasifik bölgesinde master eğitimi almak için Avustralya'ya gittim. Avustralya içerisinde çok ciddi bir Asyalı nüfusu var ve neredeyse bütün dersler Asya ile ilgiliydi. Derslerin dışında "think tank" araştırma kuruluşlarının etkinliklerine ve Asya ile ilgili konuşmalara katıldım. Yani o zamanlar Asya coğrafyasına büyük bir ilgin vardı fakat Avustralya'da bulunduğum süreç içerisinde daha fazla öğrenmeye başladım Asya'yı. 2000 yılına geldiğimizde Türkiye'de halen Asya bölgesi hakkında konuşulmuyordu. O dönemlerde okurlara Asya bölgesi ve bölgede yaşanan gelişmeler hakkında bilgi vermek adına çalışmalar yapmak istiyordum. Tabi o dönemlerde internet yeni yeni geliyor ve günümüzdeki gibi akademik yazılarında yayımlandığı blog siteleri mevcut değildi. İnsanlar daha çok gazetelerden okuyordu bir şeyleri. Bende Türkiye'deki günlük gazeteye Asya ile ilgili yazılar yazmak istediğimi belirten bir e-mail ve örnek yazılar gönderdim. Yapmış olduğum başvuru kabul edildi ve her 15 günde bir Asya ile ilgili olan yazılarımın paylaşılması için bana bir köşe verdiler. Böylece 2000 yılının Temmuz ayında Asya ile ilgili ilk yazılarım ulusal yayın organı olan bir gazetede yayımlanmış oldu. Daha sonra bir dönem Asya ekseni dış ekonomik ilişkiler üzerine çalıştım ve üniversitede doktora eğitimimi tamamladım. Daha sonra bulunduğum noktaya kadar devam eden bir süreç oldu. Ama benim Asya ile ilgilenmemin biraz önce de bahsettiğim gibi 90'lı yılların Asya'da gerçekleşen ekonomik olayları ve Avustralyaya'ya yüksek lisans eğitimi için gidişim ile birlikte başladığını söyleyebilirim.

B.K: Yaklaşık olarak 3000 yıldır sürdürülebilir yazı dili ve kültürü ile Çin uygarlığı, çağımıza kadar ulaşan kadim medeniyetlerden biri olduğu bilinmektedir. Peki sizce modern Çin tarihi ve ÇHC'nin

tarihsel süreç içerisindeki gelişimi hakkında Türk okurlara neler söylenebilir?

A.A: Sizde söylemiş olduğunuz gibi binlerce yıllık kökeni olan bir medeniyetten bahsediyoruz. Öncelikle şunu söylemek isterim ki Türkiye’de bizler dünyaya karşı sürekli olarak Batı merkezli yaklaştık. Dünya tarihine de uluslar arası meselelere de hep bu bakış açısı ile yaklaştık. Örnek vermek gerekirse Avrupa’nın tarihini çok iyi öğrendik fakat Asya tarihini hiçbir zaman o kadar iyi öğrenemedik. Bu konu müfredatımızda hiçbir zaman var olmadı. Bu konuda kimsenin kabahatinin olmadığını da söylemek isterim. Lakin bugün geldiğimiz noktada seyahat imkanının çok daha kolay olması ve teknolojinin hızlı bir biçimde gitgide gelişmesi bilgiye daha kolay bir şekilde erişmemizi sağladı. Bütün bu gelişmelerle birlikte dünyaya daha farklı perspektiflerden bakabileceğimizi düşünüyorum. Bunları şu sebepten anlatıyorum, mesela günümüzde sürekli olarak Çin Halk Cumhuriyeti’nin yükselişinden ve Çin’in 1970’lere kadar çok fakir bir ülke iken günümüzde dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline geldiğinden bahsedilir. Bütün bunlarda doğruluk payının olduğunu söylemekle birlikte dünyaya, Batı merkezli bakmayıp daha geniş bir perspektiften bakarsak aslında Çin’in böyle bir yükselişinden ziyade bir geri dönüşünden bahsedebiliriz. Nitekim Çin, ekonomi tarihçisi Maddison’un kitaplarında da belirttiği üzere tarih boyunca özellikle ekonomi alanında dünyanın merkezinde olan bir ülke olmuştur. Ayrıca bakıldığı zaman Çin ile Hindistan’ın toplamı dünya ekonomisinin %75’ini oluşturmaktadır. Çin, sadece 19. Yüzyılın ortasından, 20. Yüzyılın ortasına kadar ekonomik anlamda geri kalmıştır. 1970’lerden sonra tekrardan yükselişine tanıklık ediyoruz. Şunu söylememiz gerektiğini düşünüyorum, Çin çok köklü bir medeniyettir ve çok uzun bir geçmişi vardır. Çin, hep eskiden beri sürekli olarak küresel düzen içerisinde bir başat güç olmuştur. Çin, sadece tarihin bir bölümünde geri kalmış fakat bugün yeniden eski konumuna ulaşan bir güç olmuştur. Bununla birlikte karşı olduğum bir noktayı daha dile getirmek istiyorum. Çin küresel ekonomi için bir tehdit midir fırsat mıdır? Çin küresel ekonomi için tehdit de olamaz, fırsat da olamaz. Çünkü Çin küresel ekonominin kendisidir, en büyük parçalarından bir tanesidir. Nasıl Amerika için küresel ekonomik sistem içerisinde bir tehdit midir yoksa bir fırsat mıdır? şeklinde değerlendirmeler yapmıyorsak Çin içinde aynısını yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Dolayısıyla Çin tarihi bu noktada çok önemli olacaktır. Çin kültürünü anlamak için Çin tarihi bizlere bir ışık olacak ve olaylara daha geniş bir perspektiften daha objektif bir şekilde bakabilmemizi sağlayacaktır. Dünya’ya çok fazla batı

merkezci olarak baktığımız zaman elde ettiğimiz görüntü yanlış değil fakat kısmi ve eksiktir. Dolayısıyla dünyaya birazda Çin'in ve Doğu'nun gözünden bakabilmeliyiz. Öyle ki, 21. Yüzyıl dünyasında yaşıyoruz ve bunun için yeterli imkanlarımız da var, her türlü bilgiye kolay bir şekilde erişim imkanımız da var. Bunu yapmamak için bir mazeretimiz de yok. Çin'in önemli bir aktör olduğu dünyada yaşıyoruz. İşbu sebeple Çin'i çok iyi anlamak ve dünyaya sadece Batı açısından değil farklı perspektiflerden de bakabiliyor olmamız gerektiği kanaatindeyim.

B.K: Sosyalist ideoloji ile yönetildiği iddia edilen Çin ne kadar sosyalist? Çin tarzı sosyalizm, Çin tarzı sosyalist piyasa ekonomisi hakkında bilgi verebilir misiniz? Neden hep "Çin tarzı"? Bu sürece nasıl gelindi?

A.A: Evet, Aslında bu durumun birazda bizim tanımlamamız ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Sosyalizmi nasıl tanımlıyoruz? Veya piyasa ekonomisini nasıl tanımlıyoruz? Sonuçta sosyalizm ideolojisinin bizlere sunduğu argüman bir tane değildir. Her ülkenin kendi koşulları, tarihsel mirası, kendi sosyal ve siyasi koşulları farklıdır. Dolayısıyla sosyalizmde, piyasa ekonomisinin de uygulanış şekli tıpkı Çin'de olduğu gibi ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Türkiye'de olduğu zaman Türk usulü, Çin'de olduğu zaman Çin usulü veya Kenya'da olduğu zaman Kenya usulü diyebilirsiniz. Tabi şuna da karşı olduğumu belirtmek isterim. "Çin uygulamış olduğu model ile büyük başarılar elde etti. Eğer bizde Çin gibi bir yol izlersek başarılı oluruz." Bu pek mümkün değil. Çünkü biz Çin değiliz, tabii ki Çin'den sistemin olumlu taraflarını alıp kendimize adapte edebiliriz. Ama Çin modelini veya herhangi bir modeli olduğu gibi alıp bizzat uyarlamaya çalışmak söz konusu olamaz. Çin sosyalist mi değil mi? Ya da Çin kapitalist mi değil mi? gibi sorular sorduğunuzda ise çok fazla kavramlara takılmamak gerektiği kanaatindeyim. Nitekim bu tarz tartışmaların içinden çıkamıyoruz uzun zamandır. Çin'de tabii ki şuan uygulanmakta olan bir ekonomik model var, buna devlet kapitalizmi de deniyor. Burada aslında temelinde kapitalizm yatan bir sistem var ama devletin ağırlıklı bir rolünün olduğu ve birçok alanda belirleyici olduğu özelliklerde üretimde devlete ait şirketlerin baş aktör olduğu bir sistemden söz ediyoruz. Her ülkenin ekonomisi bir tarafta devlet müdahalesinin olduğu bir taraftan da piyasa dinamiklerinin etkilemekte olduğu bir birleşimden oluşmaktadır. İçerisinde bulunduğumuz şartlara göre bazen piyasa dinamikleri ağır basabilir, bazen de devletin müdahalesi ağır basabilir. Çin'in de burada kendisine göre bir kombinasyonu var ve 2013'ten itibaren özellikle son

yıllarda bu kombinasyon içerisinde piyasa dinamiklerine güç kazandıracağını beyan etmekte ve bu yönde çalışmalarını şekillendirmektedir. Biraz önce de bahsettiğim üzere koşullar neyi gerektiriyorsa o yapılır. Dolayısıyla çok fazla kalıplara sıkışıp kalmadan her ülkeyi kendi koşulları içerisinde anlamak daha doğru olur. Çin'in de şuan da böyle bir ekonomik modeli var. Bir önce ki Çin başbakanının, Çin'in ekonomik sistemine dair yaptığı güzel yorumlara da değinebiliriz. Çin'in piyasanın görünmez eliyle görünür elini bir araya getirdiği ve bu şekilde piyasaların sağladığı üretkenlik ve verimlilikle birlikte devletin sağlayacağı eşitlik ve adaleti bir araya getirerek bir sistem yaratma arzusu bu doğrultuda bizlere güzel bir örnek sunmaktadır.

B.K: Sizin yazılarınızda da belirtmiş olduğunuz üzere 1978'de başlatılan "Reform ve Açılma" sürecine müteakiben ÇHC'nin 1992 yılında Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisini benimsemesi ve 2001 yılında DTÖ üyeliği ile istikrarlı bir biçimde ekonomik ve siyasi gücünü arttırdığını görüyoruz. Bu durum bölgede bulunan Japonya, Kore gibi devletleri nasıl etkilemektedir? Bu devletler üzerinde Tayvan gibi güvenlik kaygısı yaratacağını söylemek mümkün müdür?

A.A: Öncelikle bu işin birkaç boyutu olduğunu söylememiz gerek. Yaşamakta olduğumuz 21. Yüzyıl dünyasında küresel ekonomik sistem ülkeler arasında ki karşılıklı bağımlılık üzerinden şekillenmektedir. Yani bugün Çin bu kadar büyüdüyse bu kadar geliştirse bunu dünyadan izole bir biçimde gerçekleştirmedi. Bunun aksine Deng Xiaoping döneminden itibaren küresel piyasalara eklenerek, entegre olarak büyüme sağladı. Bu durum ister istemez ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık yaratıyor. Dolayısıyla özellikle Deng Xiaoping döneminde başlayan Çin'in ekonomik açıdan yükselişi diğer ülkelere farklı faydalar sağlıyor. Baktığımız zaman Çin şuan da dünyanın en büyük ikinci ithalatçısı konumunda bulunmaktadır. Dolayısıyla Çin küresel tedarik zinciri açısından önemli bir noktada bulunmaktadır. Her ne kadar Çin'de bulunan bir fabrika üretimi gerçekleştirse de ara malların çevrede bulunan diğer Asya ülkelerinden gelmektedir. Çin'de üretim arttıkça ara mallara olan talepte o kadar artmaktadır. Söz konusu ülkeler de ürettiklerini Çin pazarında satabilmektedir. Asya'ya baktığımızda bölgenin bir paradoks içerisinde olduğunu görüyorum. Çin Halk Cumhuriyeti'nin yükselişi Asya ülkelerine giderek daha fazla getiri sağlamaktadır. Çünkü Çin ne kadar hızlı büyürse diğer ülkelerin ürünlerine de talep o kadar artar. Lakin, diğer taraftan bu ülkeler gitgide büyüyen Çin'i bir tehdit olarak da görüyor. Yani burada açık bir paradoks söz konusu. Büyüyen Çin

iyi mi kötü mü? Her ne kadar büyüyen Çin ekonomik anlamda bu ülkelere belirli fırsatlar, faydalar sağlasa da bir yandan da büyüyen ekonomisiyle tehdit algısı oluşturuyor ve bu algı gitgide kuvvetleniyor. Güneydoğu Asya ülkeleri başta olmak üzere bölgede bulunan diğer devletlerin de böyle bir paradoks içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Şuanda oluşan konjonktürden dolayı ABD’de ister istemez bu denkleme dahil oldu. Nitekim evet Asya ülkeleri açısından Çin ile işbirliği yapmak bir noktada çok iyi ve ekonomik bağımlılık ortaya çıkarıyor. Çin’in yaratmış olduğu güvenlik kaygısını minimize etmek ve buna karşı bir denge oluşturmak adına ABD’nin bölgede ki varlığına ihtiyaç duymaktadır. Şuanda bildiğiniz üzere ABD ile Çin arasında devam eden ticaret savaşları söz konusu. İşbu durumdan dolayı bu devletler bir gün ABD ile Çin arasında bir seçim yapmak zorunda kalabilirler. Yaklaşık bir sene kadar önce bir dergide yazısı yayımlanan Singapur Devlet Başkanı şuna dikkat çekmişti; “Hiç kimse Güneydoğu Asya ülkelerinden Çin ile ABD arasında bir seçim yapmasını beklemesin.” Nitekim bu ülkeler ekonomik açıdan Çin’in, güvenlik açısından ise ABD’nin bölgede ki varlığına ihtiyaç duymaktadırlar.

B.K: Çin’in başta ekonomik olmak üzere arttırılan askeri ve politik gücü Doğu Asya’da özellikle komşularında nasıl bir etki yaratmaktadır? Gelişmelere, Batı penceresinden bakacak olursak bu durum Trans-Atlantik ilişkilerini nasıl etkilemiştir?

A.A: Öncelikle Asya kıtasına baktığımız zaman bölgede çok sayıda sıcak çatışma potansiyeli olan alanlar mevcut. Özellikle Hindistan ile Çin arasında yaşanan gelişmeleri yakından takip ediyoruz. 1962 yılında Çin ile Hindistan arasında bir savaş gerçekleşmişti. 60 yıldır Çin ile Hindistan arasında ki bu sorun çözülemedi. Bu tür durumların çok sık şekilde yaşandığı bir coğrafyadan bahsediyoruz. Bölgede aynı zamanda özellikle de Güney Çin Denizi başta olmak üzere denizler üzerinde de hakimiyet mücadelesi yaşanıyor. Dolayısıyla Çin’in askeri gücünü arttırması, savunma harcamalarını arttırması, biraz önce bahsettiğimiz tehdit algısını daha da güçlendirmektedir. Daha küresel bir perspektiften bakacak olursak askeri gücünü devasa bir şekilde arttıran Çin hegemonik güç mü oluyor? gibi bir soru soracak olursak bunun henüz erken olduğunu söyleyebilirim. Dünyada özellikle süper güç olmanın belirli parametreleri var. Askeri boyutunu ele alacak olursak şuan dünya üzerinde tek hegemonik gücün ABD olduğunu söyleyebiliriz. Çin’in şuanda küresel ölçekte baktığımız zaman ABD ile yarışamayacağını görebiliriz. Çin, ABD’den sonra askeri harcamalara en fazla para yatıran ülke olmasına rağmen

aradaki farkın çok yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim ABD askeri harcamalara yılda yaklaşık olarak 700 milyar dolar ayırıyorken Çin için bu rakam yaklaşık 200 milyar dolardır. Rakamlardan da anlaşılacağı üzere arada çok büyük bir fark söz konusu ve bu farkın kapanmadığını aslında daha fazla açıldığını söyleyebilmek mümkündür. Öte yandan dünya üzerinde ABD'nin 800 tane üssü bulunuyorken Çin'in sadece Cibuti'de 1 üssü vardır. Dolayısıyla bu farkın yakın gelecekte kapanacağını söylemek pek mümkün değil. Trans-Atlantik ittifakına bakacak olursak, ABD ile Çin arasında cereyan eden Ticaret Savaşları'nı aşan bir boyuta geçen bu strateji mücadelesinin Avrupa ülkelerini arada bıraktığını düşünüyorum. Buna AB ile Çin arasında gerçekleşen yatırım antlaşmasını örnek olarak verebiliriz. Bundan birkaç ay geriye gidecek olursak ABD başkanlık seçimini kazanan Biden henüz göreve başlamadan Çin'in ekonomik istismarına karşı ABD'nin Avrupalı müttefikleriyle ortak hareket edeceğini söylemişti. Lakin bu konuşmasından 2 gün sonra AB ile Çin arasında yatırım antlaşmasının imzalandığını görmekteyiz. Yatırım antlaşmasının detaylarına baktığımızda aslında daha çok AB ülkelerine yönelik bir fayda sağladığını söyleyebiliriz. Nitekim Çin'in hali hazırda Avrupa pazarlarına yatırım yapma konusunda erişimi vardı. Fakat Avrupalı yatırımcıların Çin'de yatırım yapmalarında büyük engeller vardı. Avrupa'nın büyük şirketleri tarafından gelen talepler sonrası Çin bu engelleri kaldırmayı kabul etti. Karşılıklı yatırımlar konusunda büyük sorunlar ortaya çıkınca ABD, Çin ve AB arasındaki siyasi anlaşmazlıklardan dolayı bu antlaşma rafa kalkmıştır. Yani anlayacağınız üzere işbu yatırım antlaşmasını Avrupalı şirketlerin Çin pazarına erişimini sağlayacağından dolayı AB istemiştir. Bu antlaşmanın rafa kalkması AB'nin çıkarına mı oldu yoksa zararına mı? gibi bir soru soracak olursak net bir şey söylemenin zor olduğu düşüncesindeyim. Aslında belirli açılardan çıkarına olduğunu söyleyebiliriz. Bir taraftan Avrupa'nın, ABD ile olan ittifakı, AB'yi oluşturan demokrasi ve insan hakları gibi normatif değerlerin araya girmesi ve özellikle Covid-19'un dünya üzerinde yarattığı etki Çin'e karşı yönelimini etkilemiştir. Dolayısıyla AB, Çin ile olan ilişkilerini şekillendirirken biraz yönünü kaybetmiş ve arada kalmış gibi görünmektedir.

B.K: Buradan hareketle izninizle Çin-ABD ilişkilerine de değinmek istiyorum. Bildiğiniz üzere 2016 seçimlerinde önceki ABD başkanı Donald Trump seçim süresince sürekli olarak "Haksız Ticaret Uygulamaları" üzerinde durarak Çin'in haksız bir şekilde ticareti öldürerek zenginleştiğini sermaye akışlarının, Çin'e kaydığını belirterek kendi ülkesinin fakirleştiğini söylemiş ve 2018'de Ticaret

Savaşlarını başlatmıştı. Siz özellikle Asya ekonomileri üzerine çalışmalar yapan biri olarak konu hakkında ne söylersiniz? Belirtildiği gibi haksız rekabet uygulamaları var mı?

A.A: Aslında bakıldığı zaman Trump'ın söylediği pek çok şeyde haklılık payı vardı. Lakin Donald Trump teamüllere itibar etmeyen ve üslubu farklı olan bir liderdi. Bu anlamda ABD için farklı bir dönemin geride kaldığını söyleyebilmek mümkündür. ABD ile Çin arasında ticaret açığı ABD aleyhine gitgide büyüdü. Fakat bunun tek başına çok bir şey ifade etmediğini söyleyebiliriz. Bilakis ticaret hacmi serbest piyasa koşullarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Amerika bu kadar çok ithalat yapıyor ve bunu açık bir şekilde dillendiriyorsa kendisi açısından fayda sağlayacağı için yapıyordur. Ayrıca küresel ekonomi artık küresel tedarik üzerinden şekillenmektedir. ABD'nin, Çin'den yaptığı ithalat içerisinde Apple firmasının Çin'de ürettiği telefonlarda ithal edilen ürünlerin arasında sayılmaktadır. Bununla birlikte ABD'de üretilen bazı ürünlerin ara maddeleri ve ham maddeleri de Çin'den gelmektedir. İşbu sebepten dolayı ticaret açığının tek başına tamamen kötü bir şey olduğunu söylemek mümkün değildir. Öte yandan ABD ile Çin arasındaki ilişkilerin tek yönü ticaret değildir. Çin Halk Cumhuriyeti, ABD'nin devlet tahvillerine yaklaşık olarak 1.2 trilyon değerinde yatırım yapmıştır. Çin'in, ABD'nin devlet tahvillerine yapmış olduğu bu yatırımlar ABD'nin borcunu finanse etmesini de sağlıyor. Çin'de bu işlemlerin sonucunda faiz elde etmiş oluyor. Burada açıkça bir karşılıklı bağımlılıktan söz edebiliriz. Özetlemek gerekirse, Trump'ın dile getirdiği pek çok şeyde haklılık payının olmasına rağmen yapmış olduğu hata 21. Yüzyılın ekonomik ilişkilerine, 20. Yüzyılın Soğuk Savaş gözlükleriyle bakmak oldu. Nitekim ABD ile Çin arasındaki ilişki ABD ile SSCB arasındaki ilişkilerden daha farklı boyutlarda seyretmektedir. İşbu sebepten dolayı bu iki ülke arasındaki ilişkilere 20. Yüzyılın para metreleriyle bakmak yanlış olacaktır.

B.K: ABD-Çin ilişkileri demişken "Büyük Güç Rekabeti" ve küresel hegemonya konusuna da değinilmesi gerektiğini düşünüyorum. Sizce "Pax-Americana" yerini "Pax-Sinica'ya" bırakacak mı?

A.A: Esas itibarıyla bakıldığı zaman bu tartışmayı 90'lardan beri yapıyoruz. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesiyle birlikte sisteme dair çok sayıda tartışma yapıldı ve halen bu konuda sistemin tek kutuplumu yoksa çok kutuplu olarak mı şekillendiği üzerine tartışmalar yapılmaktadır. Benim düşünceme göre dünya halen bir geçiş süreci içerisinde. 1990'ların başında Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte biraz daha pax-

americana endeksli tek kutuplu olarak baktık dünyaya. Daha sonra kutupsuz yada çok kutuplu bir dünya düzeni üzerine tartışmalar yapıldı. Dolayısıyla Pax-Americana ya da Pax-Sinica'dan ziyade kutuplar sonrası bir dünya düzenine doğru gittiğimizi söyleyebilirim. Hegemonya kavramının daha farklı algılanacağı, hegemon bir gücün olmadığı, farklı güç odaklarının olduğu ve bu güç odakları arasında büyük güç rekabetinin olacağı fakat küresel sistemi sadece büyük güçler arasındaki rekabetin değil aynı zamanda eş zamanlı olarak gelişen büyük güçler arasındaki işbirliğinin de şekillendireceği bir döneme doğru gittiğimiz kanaatindeyim.

B.K: Çin'de "Reform ve Açılma" sürecini başlatan Deng Xiaoping, 1974 yılında BM Genel Kurulu'nda yapmış olduğu konuşmasında "ÇHC'nin ne bugün ne de gelecekte asla küresel hegemonya amacı gütmeyeceğini" belirtmişti. Mevcut gelişmeler ışığında ÇHC'nin bu yoldan saptığını düşünüyor musunuz? Sizce işbu durum nasıl açıklanmalıdır?

A.A: Açıkçası ben Çin'in küresel hegemon güç olma gibi bir amacının olduğunu düşünmüyorum. Nitekim Çin'in henüz bunu gerçekleştirecek kadar bir kapasitesi de bulunmamaktadır. ABD'yi hegemon yapan unsurlara baktığımızda kusursuz bir biçimde işleyen finansal sistemi, uluslararası ticarete doların kullanılması, Hollywood gibi yumuşak güç unsurlarının bulunması ve sahip olduğu silahlı gücün önemli rol oynadığını görmekteyiz. Günümüzde dünya ticaretinin % 70'i dolar üzerinden yapılıyorken, yalnızca % 3'ü Çin yuan'ı üzerinden gerçekleşmektedir. Bununla birlikte Çin'in yumuşak güç unsurlarının yetersizliği konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Ama Çin'in bölgesel hegemon bir güç olma gibi bir arzusunun da olduğunu düşünüyorum. Zaten geldiğimiz noktada bugün Çin'in bölgesel hegemonik bir güç konumundadır. Bunun ötesine geçen bir iddianın söz konusu bile olamayacağı kanaatindeyim. Küresel hegemon olmak demek hem bunun getireceği sorumlulukları üstlenmek demek hem de bu konuma gelecek kapasiteye yeterince sahip olmak demektir. Şuanda her iki unsurunda Çin'de mevcut olmadığını düşünüyorum.

B.K: 21. Yüzyılın en büyük devlet projesi olarak nitelendirilen "Kuşak Yol" projesi üzerine pek çok politik ve akademik çalışmalar yapılmıştır. AB ve ABD'nin, Çin'in "Kuşak Yol Projesi'ne" bakışını ana hatları ile anlatır mısınız? Özellikle AB açısından proje neleri vaat etmektedir? AB'nin ÇHC ile yaşadığı çıkar uyumsuzlukları nelerdir?

A.A: Kuşak ve Yol projesine, Avrupa açısından baktığımızda AB üyesi olan pek çok ülkede işbu proje kapsamında yapılan bir takım projeler mevcuttur. Yunanistan'ın Pire limanından, Budapeşte ve Belgrad hızlı tren hattına kadar pek çok oluşum Kuşak ve yol projesi içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte 17 Balkan ülkesinin, 1 Doğu Avrupa ülkesinin bulunduğu 17+1 oluşumundan söz edebiliriz. Bu 17 ülkeden 11 tanesi AB üyesi ülkelerdir. Dolayısıyla Kuşak ve Yol projesine hem Çin tarafından hem de projelerin yapıldığı ülkeler açısından bakmak gerekmektedir. Çin tarafından bakıldığında projenin öncelikle Çin'in kendi içerisindeki ekonomik süreçler ile ilgili olduğunu görmekteyiz. Çin ekonomisi yapısal bir dönüşümden geçmektedir, içerideki kapasiteyi daha iyi değerlendirmek ve bu dönüşümü daha sağlıklı bir biçimde sürdürebilmek adına Çin'in bu dönüşümü ülke dışındaki projeler ile birlikte desteklemesi gerekmektedir. Çin yapmış olduğu bu proje ile birlikte projenin kapsadığı ülkelere sermaye, getiri ve teknolojik imkanlar sağlamak ve yeni lojistik imkanları elde etmektedir. Bütün bu dile getirmiş olduğum hususlar Çin'in ekonomik açıdan bir kalkınma sağlarken diğer ülkelere de ciddi alt yapı imkanları sağlamaktadır. Şimdiler de AB kendi alt yapı girişimlerini başlatarak Avrupa ile Asya arasında bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Bu girişim bir anlamda da Kuşak Yol projesine bir karşılık vermeyi amaçlamaktadır.

B.K: Peki, vermiş olduğunuz bu bilgilerin yanında işbu projenin bir amacının da AB ülkelerini, ABD'den ayırarak siyasi ve ekonomik açıdan bu ülkeleri kendisine bağımlı hale getirmek ve Pasifikten komşu olduğu muazzam bir coğrafi avantajı olan ABD'yi Atlantik kıyılarından da çevrelemek olduğunu söyleyebilir miyiz? Nitekim Henry Kissinger böyle bir şey gerçekleşir ise "ABD etrafı her iki taraftan Çin ile kuşatılmış ve onunla mücadele etmek zorunda kalacak devasa bir ada olarak nitelendirmiş ve böyle bir durumun ABD'nin sonunu getireceğini" söylemişti, buna katılıyor musunuz?

A.A: Açıkçası bu söylemleri biraz abartılı bulduğumu belirtmek isterim. Nitekim pek çok engel söz konusu olmasına rağmen, Çin firmalarının Avrupa'ya yatırım amacıyla geldiği bilinmektedir. Bu söylemlerin Amerika açısından bir korku ortamı ve bir tehdit algısı yaratmak adına dile getirilmiş olabileceğini düşünmekteyim. ABD ve Çin arasında elbette bir ticari rekabet söz konusu olacaktır. Kissinger'ın söylemlerine baktığımızda biraz önce 21. Yüzyılın ekonomik ilişkilerine, rekabetine 20. Yüzyılın Soğuk Savaş gözlükleriyle bakılmaması gerektiğini söylemiştim. Henry Kissinger'da, ABD adına Soğuk Savaş'ın önde gelen isimlerinden

birisi olmuştur. Dolayısıyla Kissinger'ın da burada aynı bakış açısıyla ABD ile Çin arasındaki rekabeti değerlendirdiğini görmekteyiz. 20. Yüzyılın Soğuk Savaşı'nda iki büyük güç ve onların etrafında konuşlanan ülkeler vardı. Dolayısıyla Kissinger'ın bu bakış açısıyla aynı sisteme uyarlamaya çalıştığı söylenebilir. 21. Yüzyıl dünyasının, 20. Yüzyıl'da gerçekleşen Soğuk Savaş döneminden çok farklı bir boyutta olduğunu ve Çin'in, AB'yi kendisine yakınlaştırmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Nitekim Çin'in ABD'de 1.2 trilyon dolarlık devlet tahviline yatırım yapmasına karşın hiçbir Avrupa ülkesinin ABD devlet tahvillerine yatırım yapmadığını görmekteyiz. Diğer bir yandan Çin ile ABD arasında yaklaşık 118 tane istişare mekanizması var iken AB ile ABD arasında bu kadar geniş kapsamlı bir mekanizma söz konusu değildir. Günümüz küresel sisteminde herkes birbiri ile birlikte işbirliği yapmaktadır. Büyük güç rekabeti elbette var olacaktır. Lakin ülkelerin daha fazla yatırım getirmesinden dolayı bir ülkeye yakınlaşıp diğer ülkeye karşı sırtını çevirmesi gibi bir durum söz konusu olmayacaktır. Türkiye içinde aynı şeyin geçerli olduğunu düşünmekteyim. Nitekim Türkiye ne zaman Rusya veya Çin ile yakın bir ilişki içerisine girerse Türkiye yüzünü Batı'ya dönüyor veya Türkiye'nin eksenini kayıyor gibi yorumlar yapılmaktadır. Bu bakış açısının 20. Yüzyılda kaldığını düşünmekteyim. O dönemin koşullarının farklı olması ve iki kutuplu dünya sisteminin varlığından dolayı ülkelerin konumları belliydi. Lakin günümüz dünyasında bunun böyle olmadığını düşünüyorum.

B.K: Kuşak Yol Projesi'nin Türkiye'ye başta olmak üzere Türkler Dünyası açısından değerlendirdiğinizde, hangi fırsatları sunduğunu söyleyebilirsiniz? Bu fırsatların yanında yaratacağı dezavantajlar nelerdir?

A.A: Bunun tabii çok geniş bir konu olduğunu söylememiz gerekmektedir. Lakin özetleyecek olursak eğer Kuşak ve Yol projesi Türkiye için karşılıklı fayda prensibi doğrultusunda gerçekleştirilecek yatırım projeleri aracılığıyla Türkiye'nin ulaştırma ve lojistik altyapısına katkıda bulunma fırsatını sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye'nin, Balkanlar, Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu gibi yakın coğrafyada bulunan bölge ülkeleriyle arasındaki ulaşım bağlantılarını güçlendirmesine ve geliştirmesine olanak sağlamaktadır. Bütün bu fırsatların yanı sıra Kuşak ve Yol projesi her büyük ekonomik projede olduğu gibi bir takım dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Bu dezavantajların en başında ekonomik riskler gelmektedir. Nitekim işbu proje kapsamında Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı ilgili ülkelerin borç yüklerini sürdürülemez seviyelere yükselttiği şeklinde ciddi

eleştiriler yapılmaktadır. İşbu sebepten dolayı borca yönelik risklere dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Projenin ekolojik ve operasyonel söz konusu olabileceğini söyleyebiliriz. Nitekim sonuç olarak büyük alt yapı projeleri doğada çok geniş bir alanda yapılmaktadır. Bütün bunlara ek olarak özellikle son dönemlerde bir takım jeopolitik risklerin de ortaya çıktığını görmekteyiz. Ortaya çıkan bu jeopolitik riskler Çin ile ABD'nin top yekun sadece bir ticaret savaşının değil aynı zamanda stratejik bir mücadele içerisine girmesinden kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerin taraf seçmesinin beklendiği bir ortamda Çin'in Kuşak ve Yol projesinin çok fazla içerisinde olmak bu ülkelerin dünyanın jeopolitik dengelerinde Çin'in yanında olduğu algısını yaratabilir. Özetleyecek olursam eğer Kuşak ve Yol projesinin Türkiye açısından faydaları ve olası faydaları vardır. Karşılıklı fayda prensibi çerçevesinde gerçekleştirilecek projeler Türkiye'ye fayda sağlayabilir. Lakin önemli olan burada oluşabilecek riskleri de göz ardı etmeden faydayı maksimize ederken riskleri de iyi yönetmek ve asgariye indirmektir.

B.K: Malumunuz olduğu üzere Türkiye'nin "Orta Koridor" söylemi var idi, bu söylem hakkında neler söylenebilir? Türkiye'nin işbu söylemi Çin'in Kuşak-Yol projesiyle birlikte gündemden düştü mü?

A.A: Aslında 2015 yılında Türkiye ile Çin arasında yapılan anlaşmaya baktığımızda Orta Koridor projesi ile Kuşak ve Yol projesinin birbirine bağlanması gibi bir karar alındı. Nitekim bu projeleri coğrafi açıdan ele aldığımızda birbirlerini tamamlayan projeler olduğunu görmekteyiz. Türkiye'nin ortaya atmış olduğu Orta Koridor projesi, Türkiye'nin taşımacılık haklarıyla birlikte Kafkasya üzerinde Orta Asya'ya daha rahat bir biçimde ulaşmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun hiç şüphesiz bu projenin merkezinde olduğunu söyleyebiliriz. Kuşak ve Yol projesi içerisinde yer alan ve Çin'i, Avrupa'ya bağlayan demiryollarına baktığımız zaman Orta Koridor güzergahından geçtiğini de görmekteyiz. Dolayısıyla Türkiye'nin Orta Koridor projesi ile Çin'in Kuşak Yol projesinin bu bağlamda örtüştüğünü söyleyebiliriz. Kuşak Yol projesi içerisinde alternatif başka yollarda bulunmaktadır. Nitekim Kuşak ve Yol, Çin'i Avrupa'ya bağlayan tek bir hattan oluşmamaktadır. Buradaki amaç var olan bağlantıları çok taraflı olarak çeşitlendirmektir. Dolayısıyla Kuşak Yol projesi, Türkiye'nin Orta Koridor projesini dışarıda bırakmaz aksine bu projeyi merkezine alan bir proje olarak görülebilir.

B.K: Kuşak Yol Projesi ile birlikte özellikle Batı tarafından sıklıkla dile getirilen bir kavram olan "Borç Tuzağı" veya "Borç/kredi Diplomasisi" hakkında bir soru sormak istiyorum. Son dönemlerde Türkiye'nin

sıklıkla ÇHC'den borç aldığını görüyoruz. Bunun son örneği Ziraat Bankası'nın, Çin Exim Bank'tan 400 milyon dolar temin etmesi olmuştur. Sizce Türkiye, Çin'in "Borç Tuzağı" ndan mustarip devletlerden birisi olur mu?

A.A: Türkiye ile Çin arasındaki finans ilişkilerine baktığımızda bunlar ticari bankaların aldıkları kredilerdir. İşbu krediler belirli projeleri finanse etmek amacıyla kullanılmaktadır. Alınan bu krediler sonucunda bir faiz söz konusu olmaktadır. Ayrıca bu tür ticari bankalar sadece Çin'den değil birçok farklı kaynaklardan buna benzer krediler almaktadırlar. Dolayısıyla bu kredilerin Türkiye'yi borç tuzağına düşüreceğini söylemek pek mümkün değildir. Nitekim Türkiye günümüzde dünyanın en büyük 16. ekonomisi konumundadır. Borç Tuzağı Diplomasisi olarak adlandırılan durum bankaların almış oldukları kredilerden ziyade daha büyük çaplı projelerin Çin tarafından finanse edilmesi ve ilgili ülkenin Çin'den gelen finans borçlarının sürdürülemez hale getirilmesidir. Sri Lanka ve Pakistan gibi ülkelerde Borç Tuzağı Diplomasisi'nin örneklerini gördük. Türkiye ise dış yatırımlara bağlı ve cari açığı olan bir ülke olmasından dolayı bu açığını dışarıdan finansman sağlayarak desteklemeye çalışmaktadır. Bu sebepten dolayı Çin'den gelen yatırımların diğer finans kaynaklarının çeşitlenmesini sağladığını söyleyebiliriz. Türkiye'nin borç yükünün sürdürülemeyecek noktada olmamasından ve dünya üzerindeki en büyük 16. ekonomi olmasından dolayı Borç Tuzağı'ndan mustarip olmayacağını düşünmekteyim. Nitekim Türkiye finans anlaşmalarında karşılıklı fayda ilkesini ortaya koyabilecek kadar eli güçlü bir ülkedir. Uzun vadeyi ön görememekle birlikte kısa ve orta vadede böyle bir durumun yaşanacağını söylemek pek mümkün olmayacaktır.

B.K: Bu sene Türkiye - Çin diplomatik ilişkilerinin 50. Yıl dönümü. Geçmişten günümüze Türkiye-Çin ilişkileri nasıl seyretmiştir?

A.A: Sizde belirttiğiniz üzere 1971'den günümüze kadar uzanan bir diplomatik ilişki söz konusu. 1970'ler ve büyük ölçüde 1980'lerde daha çok karşılıklı olarak ülkelerin birbirini tanımaya çalıştığı ve diplomatik ilişkilerde deneme yanılma döneminin olduğu bir süreç yaşanmıştır. 1980'li yıllarda ortaya çıkan Neo-Liberal süreç ile birlikte her iki ülke ekonomisi liberalleşmeye ve küresel piyasalara entegre olma dönemi içerisindeydi. Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik anlamda karşılıklı olarak ilk adımlarda 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren başlamıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde iki ülke arasındaki ilişkiler daha farklı boyutlarda seyretmiştir. Ekonomik ve Ticari ilişkilerin sağlanmasıyla birlikte Türkiye'nin ithalat oranı

artıyor ve bir açık oluşmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda ve 2000'lerin başında Türk karar alıcılar Çin'in, Türkiye'den ithalatını arttırsa aradaki bu açığın kapanabileceğini dile getirirse de aradaki açık gitgide daha fazla açılmıştır. 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren Çin'e karşı bakış açısının değiştiğini aradaki farkın kapanmasının pek mümkün olmadığını anlaşılmasıyla birlikte Çin'den daha fazla yatırım çekerek aradaki oluşan bu açığın nasıl dengelenebileceği düşüncesi oluşmaya başladı. 2010 yılında iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik ortaklığa yükseltilmesinin önemli olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle 2016 yılından bu yana iki ülke arasındaki diyalogun daha fazla artmasıyla birlikte hükümetler arasında daha fazla istişare ağı kurulmuştur. Ticaret açığı kapanmadı, fakat Kuşak Yol projesi ile birlikte daha sağlıklı bir bakış açısına sahip olduk. Sonuç olarak hem Kuşak Yol projesinin hem de Çin ile ekonomik ilişkilerin dengelenmesi sürecinin henüz başında olduğumuzu düşünüyorum.

B.K: Türkiye-Çin arasındaki diplomatik ilişkilerin geleceği hakkında neler söylersiniz? Size göre önümüzdeki süreçte Türk-Çin ilişkileri nasıl şekillenir?

A.A: Bence Türkiye ile Çin arasında ekonominin giderek daha ağır bastığı bir ilişki ağının olacağını söyleyebiliriz. Nitekim, Türkiye ile Çin'in ekonomik anlamda birbirlerine gitgide daha bağımlı olacakları kanaatindeyim. Karşılıklı bağımlılık kuramının uluslar arası ilişkilerde önemli bir faktör olduğu bilinmektedir. Özellikle realist ekol karşılıklı bağımlılık kuramının bir tarafın her zaman diğerine daha bağımlı olduğunu, karşılıklı bağımlılığın asimetrik olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla bu doğrultuda bende Çin ile Türkiye arasında böyle bir durumun oluşabileceğini söyleyebilirim. Kuşak ve Yol projesinden dolayı sadece Türkiye'nin, Çin'e değil aynı zamanda Çin'inde, Türkiye'ye bağımlı hale gelecektir. Bu durum Türkiye'nin jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Çin'in, Doğu Akdeniz, Ortadoğu ve Balkan coğrafyasında oluşturmuş olduğu ekonomik sistem ve lojistik ağı için Türkiye olmazsa olmaz bir konumdadır. Örneğin Çin'in, Yunanistan'ın Pire limanında çok büyük bir yatırımı bulunmaktadır. Fakat bu yatırım tek başına bir anlam ifade etmeyeceğinden Türk limanlarına da ihtiyaç duymaktadır. Diğer bir taraftan Ortadoğu'nun olası bir yeniden inşa sürecinde özellikle Suriye'de Çin'in, Türk limanlarına, firmalarına ve buradan tedarik edeceği malzemelere daha fazla ihtiyacı olacaktır. Dolayısıyla yakın gelecekte Türkiye ile Çin arasında ki karşılıklı bağımlılığın karşılıklı olarak artacağını bununla ilişkilere olumlu yansıtacağımı düşünüyorum.

B.K: Malumunuz olduğu üzere Çin-Türk ilişkileri ana hatları ile hep Çin lehine olmuştur. Özellikle ekonomi ve ticaretle çok belirgin dengesizlik söz konusu, bu konuda neler söylenebilir?

A.A: Esas itibariyle biraz önceki sorunuzda bunlara değindim. Tekrar etmek gerekirse Türkiye ile Çin arasında ticari açıdan bir dengesizlik söz konusu ve bu açığı kapatmak pek kolay değildir. Öyle ki ithalatta serbest piyasa koşulları içerisinde gerçekleşmektedir. Türkiye'nin yapması gerekenleri sıralayacak olursak;

1-) Çin'den daha fazla yatırım çekerek dengeyi sağlamak

2-) Bu yatırımların mümkün olduğu kadar Türk ekonomisine katma değer sağlamasını temin etmektir.

Teorik olarak bakıldığı zaman örneğin Çin ile aramızdaki 10 birimlik ticaret açığının Çin'den gelen 10 birimlik yatırımla dengelenebileceği düşüncesi doğrudur. Lakin gelen bu yatırımın Türkiye'ye teknoloji transferinde katkıda bulunması, Türk ekonomisinde bir istihdam yaratması ve Türk ekonomisinin ihracat potansiyeline katkıda bulunması önemlidir. Mevcut açık olmaya devam edecektir. Lakin bu açığı gelen yatırımlarla dengelemek mümkündür ve bu yatırımların niceliğinden çok niteliği yani nasıl değerlendirildiği önemlidir. Türkiye'nin faydası açısından bu yatırımların nasıl değerlendirildiği çok önemli bir husustur.

B.K: Türkiye'deki Çin yatırımları hakkında kapsamlı bir bilgi verebilir misiniz? Bu yatırımlar hangi ölçektedir? Buna ilaveten Kanal İstanbul Projesi'ni finanse etmek için ihaleye girecek dört şirkette Çinli olduğu söylendi. Kanal İstanbul Projesi Çin açısından neden önemlidir? Kuşak Yol Projesi'nin bir parçası olarak mı görülmektedir?

A.A: Doğrusunu söylemek gerekirse Kanal İstanbul projesinin Kuşak Yol projesi ile ilişkilendirilmesi hakkında yeteri kadar bilgim bulunmamaktadır. Nitekim hem Kanal İstanbul projesi hem de Çinli firmaların bu projeye ilgisi konusunda halen bir takım belirsizlikler mevcuttur. Çin firmalarının biraz daha bekleme halinde olduğunu ve işbu proje hakkında bir takım olasılıkları hesaplamaya çalıştığını söyleyebiliriz. Kanal İstanbul'un fizibilitesi nedir? Sağlayacağı faydalar nelerdir? Türk hükümeti projeyi gerçekleştirecek mi? gibi soruları kendi açısından cevaplamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla ortada net bir durum olduğunu söyleyebilmek pek mümkün değildir. Türkiye'nin, Çin'deki yatırımlarına ilişkin farklı farklı rakamlar dile getirilmektedir. Merkez bankasının doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin istatistiklerin yalnızca iki ülke arasında resmen

transfer edilen sermayeyi, o ülkede kazanıma dönüştürülen kazanımları ve üçüncü taraflar üzerinden yapılan yatırımları içermemesinden dolayı net bir rakama ulaşmak mümkün değildir. Çin'in, Türkiye'deki yatırımlarının ise yaklaşık olarak 3.4 milyar dolar civarında olduğu bilinmektedir. Türkiye'de bulunan en büyük Çin yatırımı Kumport limanıdır. İşbu liman yatırımı Kuşak Yol kapsamında düşünülebilir. Şuanda mevcut olarak Adana'da devam eden bir termik santral inşaatı bulunmaktadır. Muhtemelen bu inşaatın tamamlanması sonucunda Çin'in en büyük yatırımı bu olacaktır. Çin'in ayrıca Türkiye'de enerji sektöründe, bankacılık alanında ve yine büyük bir yatırım alanı olan dijital ticaret sektöründe Ali Baba aracılığıyla Trendyol'da yatırımları bulunmaktadır. Bu yatırımların ileride daha fazla artacağını düşünüyorum. Nitekim çok sayıda Çin firması Türkiye'ye ilgi gösterirken, Türkiye'de iş yapma ortamının biraz daha iyi olmasını bekliyorlar gibi bir izlenim içerisinde olduğumu belirtmek isterim.

B.K: Türkiye-Çin arasında gerek diplomatik gerekse ekonomik ilişkilerde önemli açmazlardan birisi de hiç şüphesiz Doğu Türkistan meselesidir. Uygur Türklerinin mevcut durumu ve ÇKP'nin 2016 sonrası bölgede yaşayan Müslüman Türklere karşı uyguladığı insanlık dışı muameleler artık "Uygur Soykırımı" olarak nitelendirilirken, Türk-Çin ilişkilerini nasıl etkilemektedir? Son yıllardaki Türk-Çin ilişkilerinde "Uygur sorununu" saf dışı etme stratejisi izlendiği söyleniyor bu doğru mudur?

A.A: Bunun çok farklı boyutları olan bir konu olduğunu söylemek doğru olacaktır. Uygur Türkleri ile ilgili son yıllarda yaşanan gelişmeler yalnızca Türkiye tarafından değil bütün dünya kamuoyu tarafından ve uluslararası örgütler tarafından yakından takip edilen ve hakkında belgelenen çalışmaların mevcut olduğu bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu Türkistan meselesi her zaman Türkiye-Çin ilişkilerinde önemli konu olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Bu konu yalnızca Türkiye hükümeti açısından değil aynı zamanda etnik ve dinsel bağlardan dolayı Türk toplumu açısından da son derece hassas bir konudur. Dolayısıyla bu hassas konu hakkında Türk hükümetinin de tepkisini ortaya koyması gerekmektedir. Açıkçası ben bu konuda tepkilerin ortaya konulduğunu da düşünüyorum. Yeri geldiği zaman bununla ilgili çıkışlar yapılmakta ve rahatsızlıklar dile getirilmektedir. Diğer bir taraftan Türk hükümeti Uygurların içinde buldukları olumsuz koşulların giderilmesini ve Uygurların ekonomik ve sosyal bütünlüklerinin savunucusu olduğunu dile getirmekle beraber ÇHC içerisindeki bölücülüğün ve ayrılıkçılığın

kabul etmediğini belirtmekte bu bağlamda Çin'in toprak bütünlüğüne duyduğu saygıyı dile getirmektedir. Ben izlenen bu politikanın dengeli ve olumlu olduğunu düşünüyorum. Sonuç olarak eğer Uygurlar için daha iyi koşullar isteniyorsa sadece Çin'i şikayet etmek veya ağır bir şekilde eleştirmek yerine bir denge politikası izlemek ve uluslar arası toplum olarak Çin nezdinde bir açılım sağlanması gerektiği kanaatindeyim.

B.K: Türkiye Cumhuriyeti Devleti zaman zaman "toplama kamplarının kapatılmasını" resmi ağızdan düşük profilde dillendirirken, yaşanan trajediyi biliyor demektir. Sizce, Türk devletinin bu sorunu çözmek için bir stratejisi var mıdır?

A.A: Strateji kısmının devlet yetkililerine sorulmasının daha doğru olacağını düşünüyorum. Nitekim benim devlet adına konuşmam pek doğru olmaz. Lakin benim gördüğüm kadarıyla Dış İşleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı tarafınca gerekli eleştiriler yapılmakta ve gerekli mesajlar verilmektedir. Çin hükümetiyle diyalogu kopartarak Uygur meselesinde bir gelişme beklemek çok gerçekçi olmayacaktır. Bu bağlamda bir yandan Çin hükümetiyle de diyalogun sürdürülmesi gerekmektedir. Bu hususta Türkiye'nin yapacakları şunlar olabilir.

- 1-) Çin hükümetiyle diyalogu sürdürmek
- 2-) Uygurlar konusunda tepkisini ortaya koymaya devam etmek
- 3-) Uluslararası kamuoyu nezdinde bu girişimlerin öncülüğünü yapmak.

Biraz öncede bahsettiğim gibi strateji ve politikanın ne olduğu konusunda devlet yetkililerine sormanın daha doğru olduğu kanaatindeyim.

B.K: Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgınının dünya üzerinde yarattığı etkiler göz önüne alındığında, sizce dünya kamuoyunun Çin'e yönelik algısında bir değişiklik söz konusu olmuş mudur?

A.A: Aslında salgının ilk zamanlarına baktığımız zaman evet Çin'e karşı olumsuz bir algının oluştuğunu söyleyebiliriz. İlk vakanın Çin'de meydana gelmesi, Çin'den dünyaya yayılması, dönemin ABD başkanı Trump'ın Çin virüsü söylemini sert bir şekilde dile getirmesi bu olumsuz algının artmasına katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla dünyanın büyük bir kesiminde de virüsün Çin'de çıktığı ve dünyaya yayıldığı kanaatinin oluşması olumsuz bir etki yaratmıştır. İlk dönemlerde Çin her ne kadar maske, test kiti vb. gibi tıbbi malzeme

desteği sağlasa da beklenen etkiyi yarattığını pek düşünmemekteyim. Nitekim maskelerin eksik ve kalitesiz oluşu tartışma yarattı.

B.K: Aşı diplomasisi dünya kamuoyunun Çin'e karşı bakış açısının olumlu olarak seyretmesini sağlamış mıdır? Türkiye örneğinden baktığımızda, Çin'in vaat ettiği veya yapılan anlaşmaya uygun olarak tedariki sağlamamasının altında "Uygur Sorunu" yattığı, aşırı silah olarak kullandığı dillendirildi, bu konuda değerlendirmeniz nedir hocam?

A.A: Bir önceki soruda değinmiş olduğumuz pandeminin dünya kamuoyunda Çin'e karşı yaratmış olduğu olumsuz algıyı Çin'in, aşı diplomasisi ile birlikte tekrardan olum yöne çevirme imkanı bulunmaktadır. Dünya genelinde Çin aşısının kullanımı mevcuttur. Bunun etkisi toplumsal olarak daha fazla hissedilirse, dünya kamuoyunda Çin'den gelen aşılardan sayesinde salgın kontrol altına alındı gibi bir hissiyata sahip olursa Çin bu noktada olumsuz algıyı olumluya çevirebilir. Fakat bunun için henüz erken olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim tıpkı ülkemizde olduğu gibi diğer ülkelerde de farklı aşı seçenekleri bulunmaktadır. Türkiye'de de Çin aşısı sayesinde olumlu bir sürece girildiğini söylemek henüz erken. Aşı diplomasisiyle diğer konuları bağlamanın ise açıkçası biraz zorlama buluyorum. Nitekim bir takım sıkıntılar yaşansa da henüz bu hafta Çin'den 10 milyon doz aşı geldi. Uygur meselesinde bir değişiklik mi yaşandı da bu aşılardan Türkiye'ye geldi? Bu sebepten dolayı ben çok bağlantılı olduğunu düşünmüyorum. Çünkü aşı acil bir ihtiyaçtır, acil kullanım izniyle kamu sağlığının sağlanması açısından tedarik edilmektedir. Ben aşının ne Çin nede başka bir ülke tarafından siyasi amaçlar doğrultusunda kullanılacağını düşünmüyorum. Dünya genelinde de aşı konusu siyasi meselelere bağlanmaktadır. Çin'de insanlığın başında bulunan bu beladan bütün dünyanın ancak birlikte çıkacağını farkındadır. Çin'de vaka sıfırlanır dünya kamuoyu halen bu salgından mustarip olmaya devam ederse Çin bu ülkelere ne yatırım ne de ihracat gerçekleştirebilir. Nitekim dünya kamuoyu küresel ekonomik sistemin içerisinde beraber bulunmaktadır. Önemli olan içerisinde bulunduğumuz durumdan en hızlı biçimde çıkmaktır.

B.K: Salgın, ABD-Çin rekabetini nasıl etkiler? Devletler daha çok Çin'e mi yaklaşır yoksa salgının yaratmış olduğu yıkımlardan ötürü salgının sorumluluğunu Çin'e yükleyip ABD'ye mi yaklaşır?

A.A: Aslında çok değişik bir dönem içerisindeyiz. AB ülkeleri dahil olmak üzere dünya üzerinde bulunan hemen hemen bütün ülkelerin ABD ile Çin arasında git gel durumunda kaldıklarını görüyoruz. AB

ülkeleri henüz birkaç ay önce Çin ile bir yatırım anlaşması imzalamış olmasına rağmen şunda bu yatırım anlaşmasının rafa kalktığını görüyoruz. ABD’de bu yatırım anlaşmasına tepki göstermiştir. Böylece aslında yeni dünya düzeninin şekillendiğini, iki büyük gücün olduğu fakat farklı tipte bir büyük güç ilişkisinin olacağı, bu iki güç arasında rekabet kadar işbirliğinin de olmasının zorunda olduğu bir dünya düzenine doğru gitmekteyiz. Burada da ülkeler kendilerini konumlandırırken faydaları doğrultusunda bir denge kurmak istemektedirler. Nitekim 20. Yüzyılda ki gibi Doğu ile Batı arasında seçim yapılmasını gerektiren bir dünya kalmadı. Dolayısıyla açıkçası ekonomik ve siyasi gibi önemli meseleler söz konusu iken virüsün Çin’de ortaya çıkmasından dolayı Çin’e karşı yüzlerini çevireceklerini düşünmemektedirim. Örnek olarak Asya ülkelerinin her ne kadar Çin’e ekonomik olarak bağımlılıkları söz konusu olsa da güvenlik açısından da bölgede ABD’nin varlığına ihtiyaç duymaktadırlar. Diğer aktörler için mesele ABD ile Çin arasında bir tercih yapmak değildir, zaten en kötü senaryo bir tercih yapmaktır. Bu yeni dönemde diğer aktörlerin biraz daha bu iki ülke arasında bir denge kurmaya çalışacaklarını düşünüyorum.

B.K: Son olarak ülkemizdeki Çin çalışmaları ve Çin’deki Türkiye çalışmaları hakkında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapar mısınız? Ülkemizde o kadar çok sayıda Konfüçyüs enstitüleri veya sınıfları var iken neden Çin’de bizim muadillerimiz yok? Genç araştırmacılara tavsiyeniz nedir?

A.A: Türkiye’de 3 tane Konfüçyüs Enstitüsü bulunmaktadır. Türkiye açısından yeterli olarak görülebilir. Sizde belirtmiş olduğunuz üzere bir takım bürokratik engellerinde aşılmasıyla birlikte Pekin’de Yunus Emre Enstitüsü açıldı. Şanghai gibi Çin’in bazı kesimlerinde de Yunus Emre Enstitülerinin açılması iyi olacaktır. Açıkçası ben açılacağını da düşünüyorum. Türkiye’de ki Çin ve Çin’de ki Türkiye çalışmalarına baktığımız da ben ikisinin de henüz başlangıç aşamasında olduğu düşüncesindeyim. Nitekim Çin’de de Türk çalışmaları merkezi henüz yeni kurulmaya başlandı. Ben ve DAAD genel yayın yönetmeni sayın Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk hocamız gibi benden önceki kuşak daha çok bireysel olarak Çin ile ilgilenmeye başladık. Çin’de de böyle bir durum söz konusu. Lakin şuan sizler gibi yeni kuşaklar ile birlikte daha kurumsallaşmış daha sistematik bir biçimde yetişmiş hem Türkiye’de hem de Çin’de bölge uzmanları yetişecektir. Şunda bizlerin öğrencileri olup Çin dilini geliştirmiş, Çin’de bulunmuş oradaki kültüre ve yaşama uyum sağlamış çok sayıda genç arkadaşımız bulunmaktadır. Bu açıdan Çin’e nazaran daha önde

olduğumuzu söyleyebilirim. Türkiye’den Çin’e giden orada yüksek lisans ve doktora eğitimleri alan çok sayıda öğrenci varken Çin’den aynı amaçlarla Türkiye’ye gelen öğrenci neredeyse bulunmamaktadır. Bu doğrultuda genç araştırmacılara tavsiyelerim bu alanda uzmanlaşmak istiyorlarsa Çin dilini öğrenmeleri, Çin insanını ve kültürünü yakından tanımak açısından bir süre Çin’de vakit geçirmeleri, ön yargılarından arınmaları ve bilmediklerinin doğrusunu öğrenmeleri olacaktır. Bir taraftan da iyi bir akademisyen olmanın gereğini de yerine getirmeleridir. Bunlar içerisinde sizinle biraz önce konuştuğumuz objektif bir bakış açısına sahip olmak, çok sayıda okumak ve en önemlisi de yazmak gibi unsurlar bulunmaktadır. Okur yazarlığın hakkını vermek, hem okumak hem de yazmak önemlidir. Önce Türkçe, Sonra İngilizce ve tabii ki bir an evvel Çince. Hem okumak hem yazmak günlük hayatın bir parçası olmalıdır.

B.K: Sayın hocam söyleşimizi burada sonlandırırken, eğer işbu söyleşiye kısa ve öz bir başlık atmanız gerekirse sizce nasıl bir başlık atabiliriz?

A.A: Söyleşimizin daha çok ekonomik ağırlı olmasından ve ülkeler arasındaki ilişkileri daha çok ekonomik olarak incelediğimden dolayı “Bir Ekonomistin Gözünden Türkiye Çin İlişkileri” adını verebiliriz.